

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС

Анотація. Розглянуто зовнішні та внутрішні чинники Угоди про асоціацію України з ЄС. Економіка України матиме суттєві позитивні економічні ефекти перш за все у середньо- та довгостроковій перспективі внаслідок наближення до економічного середовища ЄС. Процес економічної асоціації може бути зупинений частковою втратою ринків Митного союзу внаслідок можливої торговельної реакції Росії.

Ключові слова: вільна торгівля, інтеграційні економічні процеси.

Abstract. The external and internal factors of the Ukraine – EU Association Agreement are considered. Economy of Ukraine will get considerable positive economic effects, foremost in a medium- and long-term run as a result of approaching to the EU economic environment. The process of economic association can be stopped by the partial loss of the Customs union markets as a result of possible trade retaliation of Russia.

Keywords: free trade, economic integration processes.

Аннотация. Рассмотрены внешние и внутренние факторы Соглашения про ассоциацию Украины с ЕС. Экономика Украины получит значительные положительные экономические эффекты, прежде всего в средне- и долгосрочной перспективе в результате приближения к экономическому пространству ЕС. Процесс экономической ассоциации может быть остановлен частичной потерей рынков Таможенного союза как следствие возможной торговой реакции России.

¹ д.е.н., професор., завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Ключевые слова: свободная торговля, интеграционные экономические процессы.

Існує достатньо значний перелік досліджень економічних ефектів лібералізації торгівлі України з ЄС. Вони відрізняються між собою як методологією дослідження, так і припущенням глибини інтеграційних процесів, остаточною невизначеністю динаміки та структури лібералізації економічної взаємодії. Отже, часто їх результати не співпадають між собою, навіть мають суперечливий характер.² Крім того, слід пам'ятати, що в існуючих моделях розрахунку ефектів від різних форм міжнародної інтеграції перевага надається визначенню ефектів насамперед за рахунок скасування мит, не враховуються повною мірою зміни еластичності попиту та пропозиції після відкриття ринків, залишається відкритим питання про кореляцію різних факторів економічного зростання, інколи статистична похибка співрозмірна з величинами ефектів тощо. З іншого боку, розвинені форми міжнародної інтеграції (починаючи з поглиблених та розширених зон вільної торгівлі та митних союзів) повинні розглядатися як складова регіональної моделі соціально - економічного та політичного розвитку в цілому. Отже прийняття рішення щодо участі у розвинених формах міжнародної інтеграції не може бути зведене лише до співставлення ефектів від економічної лібералізації.

Одне з перших досліджень наслідків створення зони вільної торгівлі України з ЄС припускало, що саме сільське господарство України отримає найбільший обсяг позитивних ефектів у торгівлі із значно меншими для промисловості: зростання експорту сільськогосподарської продукції України до ЄС може сягнути 50% , промислової-15% [1].

² Це також стосується оцінок економічних наслідків приєднання України до Митного союзу. Див., наприклад : De Souza L.V. An Initial Estimation of the Economic Effects of the Creation of the EurAsEC Customs Union on its members/ Economic Premise/ The World Bank.- 2011; В.В. Ивантер, В.М. Геец, В.А. Ясинский, А.А. Широу, А.М. Анисимов. Экономические последствия создания ЕЭП и присоединения к нему Украины. Евразийская экономическая интеграция № 1(14), февраль 2012.

Інший аналіз на основі гравітаційної моделі показав, що за умов вступу України до ЄС в 2004р. питома вага промислової продукції в експорті країни подвоїлася би у 2007р. у порівнянні з існуючими показниками. Цей висновок пов'язаний з процесом відхилення торгівлі, оскільки окремі нові країни ЄС прямо конкурували з українським експортом до Союзу [2].

Дослідження 2006 р. не виявило суттєвих позитивних ефектів для України від простої класичної зони вільної торгівлі, але довело значні переваги від глибокої інтеграції навіть до додаткового збільшення темпів економічного зростання на 1,5 % на рік. При цьому зростання добробуту оцінювалося на рівні 4-7 % тільки з урахуванням статичних ефектів, а з урахуванням динамічних ефектів відсоток зростання збільшувався в 2-3 рази [3].

Інше дослідження довело пряму залежність зростання внутрішнього валового продукту України (до 5,3 %) від широти та глибини зони вільної торгівлі з ЄС [4].

Одне з досліджень передбачає негативний вплив на добробут країн СНД як від простої, так і від глибокої зони вільної торгівлі з ЄС. Глибока зона вільної торгівлі може призвести до зменшення добробуту на 0,4 % , перш за все, внаслідок погіршення умов торгівлі. Позитивні ефекти від усунення нетарифних бар'єрів переважаються негативними торговельними ефектами [5].

Однак, у переважній більшості наукових праць переваги економічної гармонізації з ЄС та економічних реформ в Україні є настільки значними, що вони набагато перевищують можливі втрати. Так, наприклад, одне з досліджень, припускаючи падіння споживання окремими домашніми господарствами в Україні внаслідок простої зони вільної торгівлі, тим не менш, передбачає значно більший об'єм позитивних ефектів від глибокої зони вільної торгівлі [6]. Інше дослідження 2011 р. оцінює зростання добробуту на 5,8 % у довгостроковій перспективі тільки за рахунок усунення нетарифних бар'єрів [7]. Ще один аналіз того ж року прогнозує збільшення добробуту України на 4,3 % внаслідок статичних ефектів та на 11,8% від довгострокових ефектів [8].

Одне з останніх досліджень економічних наслідків різних форм інтеграції України з ЄС проведено Oxford Economics із залученням у тому числі українських фахівців [9]. Розглянуто три основні сценарії лібералізації економічних відносин з ЄС: класична, вузька зона вільної торгівлі (КЗВТ), поглиблена та розширена зона вільної торгівлі (ПЗВТ); митний союз України з ЄС (МС). Всі три варіанти показують суттєві позитивні ефекти для економіки України (див. табл.1).

Таблиця 1.

Ефекти різних форм інтеграції України з ЄС

Зміни у порівнянні з базовим періодом (у %) КЗВТ Україна-ЄС				
Рік	Рівень споживання	Реальний рівень доходу	Реальний рівень прибутку	Зайнятість
2013	0,23	0,29	0,16	0,12
2015	0,58	0,65	0,20	0,47
2017	0,71	0,93	0,28	0,78
2025	1,83	1,74	0,55	1,39

Зміни у порівнянні з базовим періодом (у%) ПЗВТ Україна-ЄС				
Рік	Рівень споживання	Реальний рівень доходу	Реальний рівень прибутку	Зайнятість
2013	0,24	0,31	0,16	0,13
2015	0,79	0,92	0,27	0,65
2017	1,59	2,00	0,59	1,46
2025	5,67	6,56	2,21	4,58

Зміни у порівнянні з базовим періодом (у %) МС Україна - ЄС				
Рік	Рівень споживання	Реальний рівень доходу	Реальний рівень прибутку	Зайнятість
2013	0,41	0,25	0,06	0,15
2015	1,19	0,75	-0,11	0,79
2017	2,18	1,90	0,06	1,83
2025	7,82	7,40	1,51	6,14

Складено за: [9; 84, 94, 102]

З реально можливих на сучасному етапі форм інтеграції з ЄС (КЗВТ та ПКЗТ) найбільш привабливою є остання, оскільки вона забезпечує суттєве зростання позитивних ефектів для української економіки у порівнянні з класичною зоною вільної торгівлі. З іншого боку, автори підкреслюють, що це можливо лише за умов проведення ефективних економічних реформ, зближення з регуляторним середовищем в ЄС. Іншими словами, угода про ПЗВТ є важливим фактором реформування української економіки, асоціація з ЄС приведе до суттєвих позитивних наслідків для України тільки за умов активної та ефективної державної економічної політики.³ Повільні та поверхневі економічні зміни суттєво мінімізують позитивний ефект від ПЗВТ. До речі, одним з чинників фінансової кризи в Греції, Португалії, Іспанії, на Кіпрі вважається слабка та неефективна політика відповідних урядів щодо її попередження.

Розподіл ефектів від ПЗВТ по галузях економіки України не є однорідним (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Вплив всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі України з ЄС на галузевий розвиток економіки України

Галузь економіки	Різниця з базовим рівнем (%)*	Складний річний показник зростання у галузі	Частка зростання
Легка промисловість	49,4	8,1	0,1
Продукти харчування	15,9	7,1	0,3
Будівництво	8,7	6,1	0,1
Сільське господарство	7,0	3,5	0,3
Торгівля	6,5	5,7	0,7
Бізнес послуги	5,6	6,1	0,6
Фінансові посередники	5,5	6,8	0,3
Фінансові послуги	5,5	6,8	0,3
Комунальні послуги	4,8	5,8	0,2
Енергетика	4,5	6,1	0,0
Інші послуги	3,9	4,5	0,6
Транспорт та комунікації	3,7	5,3	0,6

³ Існуючий на початку 2013 р. проект Угоди про асоціацію передбачає імплементацію більше 500 нормативних актів ЄС в регуляторне середовище України.

Інша промисловість	2,1	5,5	0,2
Державний сектор	1,7	4,1	0,2
Машинобудування	1,0	5,9	0,2
Охорона здоров'я	0,6	1,1	0,0
Освіта	0,5	1,0	0,0
Хімічна промисловість	0,0	5,7	0,1
Залізо та сталь	-0,7	5,7	0,2
Видобуток корисних копалин	-1,5	4,5	0,2
Базові метали	-4,3	5,4	0,0
Загалом	4,3	5,1	5,1

* Негативні значення означають не падіння виробництва, а лише більш повільне зростання у порівнянні з базовим рівнем.

Джерело: [9; 92]

Суттєві переваги отримують легка та харчова промисловість, будівництво, сільське господарство, торгівля. Значно меншими будуть ефекти для видобутку корисних копалин, металевих руд, чорної металургії та хімії.

Вказане дослідження одне з перших спеціально розглядає питання економічних наслідків для України можливої реакції Росії на підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Стурбованість Росії у цьому випадку має переважно, та перш за все, політичний характер. Хоч такі заходи у відповідь на Угоду можуть мати широкий характер («по всіх фронтах»), тут проаналізовані саме економічні.

Занепокоєність Росії щодо можливих негативних наслідків для російської економіки Угоди про асоціацію України з ЄС засновано на припущенні зростанні конкуренції для російських компаній на українському, російському ринках, ринках ЄС, змінах потоків українського експорту, міжнародного регіонального руху капіталу.

У дослідженні показано, що зростання рівня конкуренції відчутним буде лише для 230 категорій товарів з приблизно 4700, які імпортують Україною з інших країн, що вплине лише на 5 % російського експорту в Україну. За умов підписання Угоди про асоціацію конкуренція між українськими та російськими експортерами на ринках ЄС зросте лише для продукції чорної металургії, оскільки структури експорту двох країн в ЄС суттєво відрізняються. Нарешті, частково переорієнтація українського експорту потенційно можлива для сфери сільського господарства та харчової промисловості, але ЄС зберігає, хоч й

зменшив, значні обмеження для імпорту української аграрної продукції. За цих умов Україна здатна буде задовольнити попит на обох ринках, до того ж швидкими темпами зростає російське виробництво відповідної продукції.

Отже, хоч рівень конкуренції для російських компаній зросте на внутрішньому, українському ринках та ринку ЄС, але таке зростання буде незначним та не матиме суттєвих негативних наслідків для російської економіки в цілому. Більш того для російських компаній, які розміщують виробництво в Україні, розширення доступу до ринку ЄС матиме позитивні ефекти.

Торговельні заходи Росії можуть включати застосування антидемпінгових тарифів, зменшення імпорту харчових продуктів шляхом використання фітосанітарних стандартів, зменшення використання трубопровідного транспорту на території України, обмеження на міграцію робочої сили тощо. У Договорі про зону вільної торгівлі країн СНД (2011 р.) у Додатку № 6 спеціально зазначено, що якщо внаслідок участі окремих країн у зонах вільної торгівлі, митних союзах зростання імпорту відбуватиметься в обсягах, які завдають шкоду або загрожують завдати шкоду промисловості країн Митного союзу останній має право відновити режим найбільшого сприяння. Хоча зміст цього додатку, як й статті 18 Договору, відповідає правилам СОТ, у цьому контексті їх включення до Договору може розглядатися як спеціальне попередження проти підписання Україною Угоди про асоціацію. Використання ж механізму розв'язання торговельних суперечок СОТ Україною є доволі проблематичним, оскільки, по-перше, окремі країни СНД та Митного союзу не є членами СОТ, по-друге, такі процедури в СОТ тривають інколи до 20 років («бананова» війна).

У сценарії зроблено припущення, що внаслідок різних форм торговельних обмежень імпортна ефективна тарифна ставка Росії на продовольчі товари з України складе 40 %, на металовироби - 20 %, машини та обладнання – 15 %, ціна на газ зросте на 20 %. У коротко- та середньостроковій перспективі це призведе до значних негативних ефектів для економіки України (протягом 4-5 років) і лише у довгостроковій перспективі вони будуть країна зможе їх подолати (див. рис. 1 та рис. 2). Це призведе до того, що позитивний вплив поглибленої та

розширеної торгівлі з ЄС на економічний розвиток України буде значно меншим (див. табл. 3).

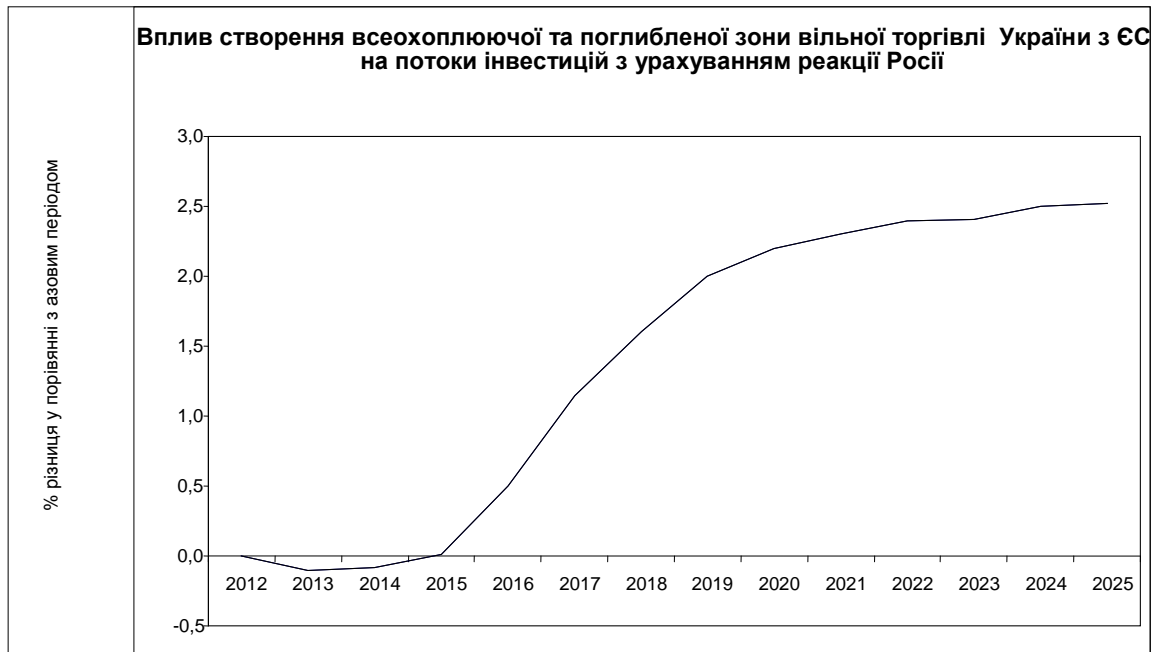

Рис.1. Вплив створення всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі України з ЄС на потоки інвестицій з урахуванням реакції Росії

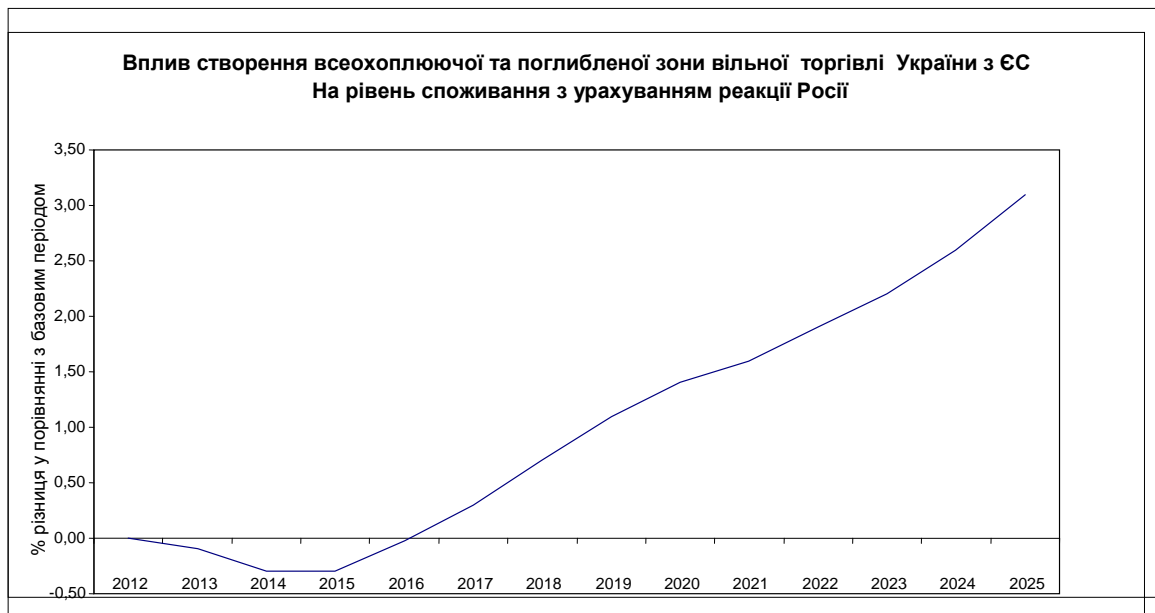

Рис. 2. Вплив створення всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі України з ЄС на рівень споживання з урахуванням реакції Росії

Таблиця 3.

Вплив створення всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі України з ЄС на добробут України у довгостроковій перспективі з урахуванням реакції Росії

Зміни у порівнянні з базовим періодом (у%)								
Рік	Рівень споживання		Реальний рівень доходу		Реальний рівень прибутку		Зайнятість	
	ЗВТ+	ЗВТ+та Росія	ЗВТ+	ЗВТ+та Росія	ЗВТ+	ЗВТ+та Росія	ЗВТ+	ЗВТ+та Росія
2013	0,24	-0,12	0,31	-0,16	0,16	-0,04	0,13	-0,09
2015	0,79	-0,28	0,92	-0,31	0,27	-0,16	0,65	-0,11
2017	1,59	0,30	2,00	0,37	0,59	-0,01	1,46	0,34
2025	5,67	3,06	6,56	3,28	2,21	0,78	4,58	2,58

Джерело: [9; 120 – 121].

Під впливом торговельних заходів в Росії може також змінитися секторальна алокація економічних ефектів поглибленої та розширеної зони вільної торгівлі з ЄС (див. табл. 4). Більш негативний вплив відчують сектори видобутку металевих руд, інша видобувна промисловість, машинобудування, хоча у довгостроковій перспективі вони будуть зростати. Ресурси з цих галузей перемістяться, перш за все, у текстильну галузь та харчову індустрію, питома вага яких у структурі ВВП України зросте. Нарешті сектори пов'язані з інвестиціями та внутрішнім приватним споживанням (будівництво, металургія, торгівля, послуги, сільське господарство) матимуть відносно стабільні темпи зростання.

Таблиця 4.

Вплив всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі України з ЄС на галузевий розвиток економіки України з урахування реакції Росії

Галузь економіки	Різниця з базовим рівнем (%)*	Складний річний показник зростання у галузі	Частка зростання

Легка промисловість	54,9	8,4	0,1
Продукти харчування	29,3	7,9	0,4
Будівництво	10,2	6,2	0,1
Торгівля	9,3	5,9	0,7
Бізнес послуги	8,5	6,3	0,6
Залізо та сталь	8,2	6,4	0,3
Фінансові посередники	8,0	7,0	0,3
Фінансові послуги	8,0	7,0	0,3
Комунальні послуги	7,0	5,9	0,2
Транспорт та зв'язок	6,3	5,6	0,5
Сільське господарство	5,9	3,4	0,2
Інші послуги	5,7	4,5	0,5
Енергетика	4,8	6,1	0,0
Хімічна промисловість	3,9	6,0	0,1
Державний сектор	2,7	4,2	0,2
Охорона здоров'я	1,1	1,1	0,0
Освіта	0,9	1,1	0,0
Видобуток інших корисних копалин	0,1	4,6	0,2
Видобуток енергетичних ресурсів	-0,7	1,4	0,0
Інша промисловість	-3,6	5,1	0,2
Машинобудування	-8,6	5,2	0,2
Вироби з металу	-18,4	4,0	0,0
Базові метали	-23,3	3,8	0,0
Загалом	3,3	5,0	5,0

* Негативні значення означають не падіння виробництва, а лише більш повільне зростання у порівнянні з базовим рівнем.

Джерело: [9; 92]

Отже, у разі підписання Угоди про асоціацію з ЄС Росія має можливість значного торговельного (й не лише) впливу на економічний розвиток України, який може його загальмувати або навіть викликати кризові явища. При цьому позитивні ефекти від ПЗВТ з ЄС не компенсують у повному обсязі втрати української економіки від обмежувальних торговельних заходів Росії у коротко- та середньостроковій перспективі. Співвідношення позитивних та негативних ефектів від ПЗВТ з ЄС та торговельних обмежень з боку Росії залежатиме від глибини інтеграційних процесів з ЄС, форм реакції Росії, ефективності адаптації української економіки до нових умов торгівлі з основними партнерами.

Основну роль в системі можливих негативних факторів впливу Росії на економічний розвиток України внаслідок Угоди про асоціацію має ціна на газ. Часткова або повна нейтралізація впливу саме цього фактору суттєво мінімізує негативні наслідки від інших можливих торговельних обмежуючих заходів з боку Росії на економічний розвиток України у коротко- та середньостроковій перспективі. Без вирішення цієї проблеми підписання Угоди про асоціацію у 2013 р. може бути відкладено керівництвом України.

Підкреслимо, що економічного підґрунтя для відмови Росії від режиму вільної торгівлі з Україною немає. Існуючі регіональні механізми Угоди про зону вільної торгівлі СНД та правила СОТ дозволяють ефективно захищати національних виробників як від реекспортних операцій з ЄС через Україну в Росію, так й від українського експорту, який може нанести значну шкоду російським виробникам. Отже, перехід до режиму найбільшого сприяння в торгівлі Росії з Україною внаслідок підписання Угоди про асоціацію останньої з ЄС має, перш за все, політичну складову, намагання Росії залучити Україну до Митного союзу, який має у значній мірі геополітичне значення, ніж власне економічне.

Спроби уряду України пояснити відмову від підписання Угоди про асоціацію у листопаді 2013 р. значними витратами на процес адаптації до стандартів ЄС (165 млрд. євро або до 10% від ВВП України) не витримують жодної критики як з точки зору методології розрахунків, так й міжнародних порівнянь. Так, у 1991 -2004 рр. 10 країн – нових членів ЄС отримали цільову допомогу від Союзу у 28 млрд. євро, що складало 2-3% від ВВП окремих країн [10]. Посилання на значні втрати від Угоди про асоціацію для сільського господарства України також не може розглядатися як серйозний аргумент, оскільки за умов підписання Угоди експорт з України мав зрости на 1-1,2 млрд. ам. дол. у порівнянні із загальним експортом в ЄС 4,8 млрд. ам. дол. у 2012 р.. Тому 18 професійних асоціацій аграрного бізнесу України у грудні 2013 р. підтримали Угоду про асоціацію України з ЄС [11]. Подібна аргументація свідчить або про непрофесійну підготовку урядом України Угоди про асоціацію

з ЄС, або про намагання необґрунтованими економічними розрахунками пояснити політичне рішення про відмову від процесу євроінтеграції, прийнятий керівництвом України під економічним та політичним тиском Російської Федерації.

Відновлення позитивних темпів економічної динаміки за таких умов можливо внаслідок швидкої та ефективної регуляторної конвергенції з ЄС та, щонайменше, стабілізації попиту в ЄС та на ринках третіх країн на українські товари та послуги. Однак, при цьому відкритим залишається питання ефективності процесу адаптації українських виробників та споживачів до вимог ЄС (співвідношення витрат та результатів адаптації).

За сучасних умов найбільш оптимальною моделлю («перше краще») участі України у міжнародних інтеграційних процесах є розширення доступу у формах зон вільної торгівлі до двох ємних регіональних ринків ЄС та країн СНД з мінімізацією можливої негативної торговельної реакції Росії на Угоду про асоціацію України з ЄС. Можливі й інші моделі регіональної інтеграції України без Угоди про асоціацію, але вони стримуватимуть структурну перебудову та модернізацію економіки країни, особливо у середньо- та довгостроковій перспективі, посилюючи периферійний характер національної економіки.

Список використаних джерел

1. Brenton P. Trade policies in the EU and Ukraine: Implications for a free trade agreement/ Prepared under EES Project UK 26: Study on the economic feasibility, general economic impact and implications of a free trade agreement between the European Union and Ukraine according to the Partnership and Cooperation Agreement. – Brussels, 2000.
2. Oleksandr Shepotylo, A Gravity Model of Net Benefits of EU Membership: The Case of Ukraine, Journal of Economic Integration, 25(4), December, 2010, 676 – 702.
3. Emerson, M. et al The Prospects of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine, Center for European Policy Studies: Brussels, 2006.

4. ECORYS. Trade Sustainability Impact Assessment for the FTA between the EU and Ukraine within the Enhanced Agreement, ECORYS Nederland BV: Rotterdam, Netherlands, 2010.
5. Francois, J. & Manchin, M. Economic Impact of a Potential Free Trade Arrangement (FTA) between the European Union and the Commonwealth of the Independent States, 2009. CASE Network Reports , No. 84.
6. Frey, M., Olekseyuk – Viber, Z. Effects of Trade Liberalization between the EU and Ukraine in a Computable General Equilibrium (CGE) Model, Working Paper, (n.d.)
7. Maliszewska, M., Orlova, I. & Taran S., Deep Integration with the EU: Impact on Selected ENP Countries and Russia, in: Dabrowski, M. & Maliszewska, M. (eds.): EU Eastern Neighbourhood: Economic Potential and Future Development, Springer, 2011.
8. Movchan , V. and Shportyuk, V., Between two unions: optimal regional integration strategy for Ukraine, paper prepared for the Thirteenth Annual Conference of the European Trade Study Group (ETSG), September 8 – 10, Copenhagen, Denmark, 2011.
9. The Impact of an FTA between Ukraine and the EU. Oxford Economics. 2012.
10. Enlargement: two years after: an economic evaluation. –European economy. European Commission. Occasional papers. May 2006- №24.
11. [http:// www.companion.ua/articles/content?id=267719](http://www.companion.ua/articles/content?id=267719)